

ИЗЛАЗИ

четвртком и недељом

ЦЕНА

ЗА 1 МЕСЕЦ 1 ДИНАР
ИЛИ 1 КРУНАПретплату примају све поште
у Србији и иностранству.

ЗВЕЗДА

ПОРОДИЧНИ ЛИСТ

БРОЈ 15 ПР. ДИН.

Уредник: ЈАНКО М. ВЕСЕЛИНОВИЋ.

БРОЈ 15 ПР. ДИН.

ПРЕТПЛАТУ ТРЕБА СЛАТИ:
Стеви М. Веселиновићу
проф. БогословијеНЕПЛАЋЕНА ПИСМА
НЕ ПРИМАЈУ СЕ

Рукописи не враћају се.

УРЕДНИШТВО СЕ НАЛАЗИ:
Кнежев Споменик бр. 9.

ИЗ ПЕСАМА „МОЈОЈ КОЛЕБИ“

Под тешким теретом туге, далеко од рода мога,
Под мрачним суморним небом где чујем вечито громе,
У хладном студенем свету, који се одриче Бога,
С презрењем који гледа на старце слепе, хrome,
У гадном светском блату где разврат шири крила,
Невиност куда пишти под канџом порочних људи.
Где се клањају злату, поштује кадифа, свила,
Сјајно пеглана прса где красе кукавне груди,
— У то сам порочно блато први пут крочио сада.

Како је тешко мени... Ах, ја бих много плак'о,
Ја видим множину људи, ал' срца не чујем њима,
Крунисан подлошћу, злбом кроз живот јури свако,
Сапљићу један другог — а гроб је на путу свима.
О мила, моја Лила, далеко од тебе сада,
Далеко од срца твога што тако нежно бије,
Сећам се живота нашег где нема туге, јада,
Где подлост темељ тврди поштења још не рије.
— О, мила моја Лила, срећан сам био тада!

Д. Ј. Димитријевић

СВЕКРВА

СЛИКА ИЗ СВОСКОГ ЖИВОТА
— ЈАНКО М. ВЕСЕЛИНОВИЋ —

(НАСТАВАК)

XIII

Није могла сна утврдити. Некакве слике лебдеде су око ње и она је с њима разговарала и договарала се. Ко ти јој се све није на сну јављао! И муж јој, покојни Иван, и мајка јој, и покојна Смиља, све то беше око ње и сви је гледаху некако прекорно. Иван јој је тешко замерао што је децу завадила и што сто хоће кућу да раскући. Све оно што је и сама увиђала а хтела угушити у себи, све јој се пребаци. И она је осећала сву тежину и величину греха свога.

Сунчев зрак проби кроз прозорчић и паде јој на лице. Она се трже из дремежа, скочи и, онако седећи у постељи, прекрсти се. Затим се диже и изиђе у кућу где затече Милицу у послу. Чим је Милица смотри; остави посао и потрча јој.

— Хоћеш да се умијеш, мајка?
— Аих! Ала сам се ја успавала!... Што ме ниси пробудила?

— Видела сам синоћ да ти није добро, па нисам хтела да те дирам.

— Де, полиј ми.

Милица јој поли те се уми и убриса, онда оде у собицу те се неколико пута прекрсти. Хладна вода и молитва разгалише је мало; она се врати у кућу и седе крај ватре.

— А где је Пера?

— Ту, пред кућом.

— Зовни га.

Милица га викну и он дође.

Нера је гледала његово натмурено чело, и учини јој се са свим друкчији као неки туђи човек.

Њој дође да му све на једанпут скреше, али се уздржа и поче благо:

— Рано моја, ја јуче мало одох до Сенковаче...

Ућута и погледа га да види хоће ли га то текнути. Али је Пера и не погледа. У њој поче да киши, али се ипак уздржавала па настави:

— ...и ништа не ваља шта сам тамо видела! Оно је пропаст. Онаке пустоши ја никад нисам видела. Јеси видео ти оно?

Он је погледа.

— Јесам, рече.

— Па што је оно онако?

Он слеже раменима.

Она му поче пребацивати. Што је више говорила све је више кишила. Речи се нехотице и саме отимаху.

— Зашто да буде онако? Зар код твоје две здраве руке да дочекаш и гледаш оно што ни богаљ не би гледао? Куд се деде оно твоје уморноштво и вредноћа кад нисам могла натерати те ни да се одмориш честито? Што си се натмурио као Турчин? Што се позавађа с целим светом и поста одљуд?... Шта ти је; од куд то?

Он је ћутао.

— Гледам само шта чиниш. Па ти само излежаваш као оно, што причају, царски дембели. А имање, синак, хоће устаоца а неће дембела! Ако тако будеш радио као што си започео, брзо ћемо сви дотерати до просјачког штапа. А зар је тебе да до тога дође? Шта је недостајало твојој кући.

Она се тако била увела у ред, да су је сви погледали и сматрали као честит дом што је кадар дочекати и срамна и страшна. А данас?

Па како он ни речи не одговори, она се диже с места и ухвати га за раме.

— А сад? Шта је ова кућа данас? — Циганска черга!

Он се дусну.

— Јест, јест! Циганска черга у којој се од јутра до мрака инати и излежава. Ето до чега си дошао! И сад дрмиш и дусаш се. А што, бајаги? Неко ти је, ваљда, крив, шта-ли?

— Молим те, нано, ћути! — рече он промукло.

— Да ћутим? А што?

— Тако!

— Па како могу да ћутим?... Кад бих ја могла сад потрчати као некад, ја ти не би ни речи рекла: пустила би те, па чини шта знаш; али не могу гледати ни да ми се руши кров над главом. Мене душа боли за нашим добром!

— И мене боли!

— Да те боли ти би друкчије радио.

— Молим те, не говори ми више!

— Што да ти не говорим?

— Јер ћу учинити бесебе! Јер ћу полудити па..

Не доврши шта хтеде рећи али његов страшни поглед паде на Милицу и она задрхта.

Нера виде тај поглед, виде и онај страх што се јасно огледао на лицу Миличину и осети сву тежину свога греха.

На једанпут окрете молити. У њеном гласу више не беше прекора ни пребацивања.

— Јаој мени, шта сам дочекала! Боже, што ме не узмеш! Зар после толиког посртања и мука да дочекам ово чудо у кући у којој сам се мислила одморити и проблаговати до суђевог часа! Перо, рано, не цвели мајку! Послушај ме, чедо моје, и смири се, и окрени се кући својој!...

Па је полише сузе.

Кад смотрише сузе, потрчаше јој обоје и Пера и Милица. Али чим се Милица дотаче рамена Нериног, Пера је гурну тако да одлете у Ђошак и свом снагом удари о зид.

— Остуди ти! Јер ако је се још једном такнеш, заклаћу те! — цикну он и потеже нож из цагрија.

Нера скочи престрављена и полете му за руку.

— Не, прниче, шта си наумио?!

— Да закољем кују! Она донесе несрећу у нашу кућу! Напоље! Напоље!

Милица и не дочека да јој двапут каже, него изиђе.

— Ја ћу теби судити, већ ако Бога не буде!

— рикао је он претећи — Нећеш се ти мени овде ширити, или мене неће бити!

— Јеси полудео!? Шта си наумио?!

— Хоћу да скинем зулум са света! Пусти ме!

— Пусти нож!

— Ево ти ножа! — рече он, баца нож и отрже се од матере, па испале у двориште.

Милица је стојала пред кућом дршћући, бледа као смрт. Нера јој цикну:

— Бежи, несрећнице!

Али је већ било доцкан. Пера јој прилете, подиже стиснуту песницу и свом снагом је спусти на њену главу...

Милица се поведе... Млаз крви лијну из поздрва и она се скљока.

Раснамећена Нера притрча Милици.

— Зар уби, несрећнице!?

Па клече крај ње и подметну јој руку под главу.

Пери клонуше руке. Онај црвени млаз, што је бојио белу кошуљу Миличину, освести га. Он дође себи, и погледа ону бледу, лену главу, оно питомо лице које је небројено пута пољубио, па му се стегоше груди и нешто га поче гушити...

Шта је урадио? Шта то би?... Како му то дође бес?... Ама зар њу! Та пре би своју главу разбио!... Ширио је зенице да боље види: је ли то баш истински њена крв.

— Зар је мртва? — ушита грцајући.

А кад не доби одговора, он се докопа за косе и стаде цепати рубине на себи.

Нера га и не погледа. Она диже Милицу на руке као дете какво, па је однесе и спусти на своју постељу. Узео свој убрус и полако јој брисаше крв као да се чувала да је не повреди.

Ударац је био јак и Милица је била у несвестици. Пери се учини да је све свршено, да је већ умрла. Нешто хладно проже јој снагу. И она, као да се сама од смрти отима, поче викати:

— Милице!... Мила!... Кућо!... Голубице!... Снаго!... Ја сам! Дођи себи! Мила! Та само отвори очи!... Милице! Мила!... Не бој се никога! Ја сам ту!... Мила! Снајка!...

Милица отвори очи.

Напрегнути живци Нерини попустише. Снага, која би се кадра била са лавовима борити, на једанпут клону. Нека несвестица обузе је и она порону главом у постељу.

(НАСТАВИТЕ СЕ)

ИЗ „ЈАДОВНИХ ПЕСАМА“

Не дам, не дам свету, да ми позна сету,
Да ми сузе суши с осмехом у души.

Да ми уздах горки, тешке јаде лечи,
Са притворним болом са лукавом речи.

Тугу душе своје, од света ћу скрити,
А у тихој ноћи ја ћу сузе лити.

А крене ли уздах, та нећу му дати,
Нек нико не слуги, што ми срце пати.

Имета.

ОЗБИЉНЕ, НАУЧНЕ СТВАРИ.

Χαίρετε ἐν κυρίῳ πάντοτε, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, πάλιν ἔρῳ,
Χαίρετε ὁ κύριος ἐγγύς, μηδὲν μεριμνᾶτε.

Mig., Patrol. graeca t. 49. 50. p. 821.

СТУДИЈА

РАДОЈА М. ДОМАНОВИЋА

(НАСТАВАК)

Али на жалост, баш људи са спремом и даром нађоше већином за најнаметније, да се обломовски повуку од сваког рада, да не би узнемиравали своје *голубије срце*, па да уживају мирно, тихо и спокојно своје добре плате, које, како изгледа, беху многим циљ њиховом ранијем раду. Нико не беше у стању да створи озбиљну књижевну критику јаку и моћну, која би разјурила са тог поља све могуће шарлатане и незналице, већ су, преко очекивања, чудним случајем, шарлатани и незналице одјурили спремне и даровите.

Ето, и то је један од важних разлога, што се у нас цео свет пустио у критиковање, јер сваки, који почиње писати, нема пред собом готово ничега што би му могло импоновати (или бар мало чега, што је време давно претрпало) па да га то бар нагони на спремање за посао, указујући му на сву озбиљност и величину рада кога се лађа са мало спреме, а често са још мање дара.

Има још једна околност. Многи опет, који су спремни, са даром, а често и искрено одани том послу, видећи зар како на наше песничке творевине пише критике ко стигне, нису појмили свој положај и правилно схватили, да је њихова дужност, да баш ту покажу незналицама како се пишу књижевне критике, већ се сигурно постидеше да пишу о ономе о чему *свака шиша* пише, па, или се сасвим повукоше, или као велики, спремни критичари оставише само нашу „свињарску“ књижевност нека у њој пишу и критикују сићушни створови, а они, жељни ваљда светског гласа, узеше приказивати дела достојна приказа и студије виспрана ума њихова. Ту нам почеше писати опширне студије о генијалним производима светских великих песника. Кад бисмо мало више песимистички хтели гледати на те ствари, могли бисмо доћи до закључка, да им је то поље било милије само зато што је на њему лакше стећи гласа учена човека и одржати свој ауторитет, јер писати студије о великим светским песницима значи имати прилике, те моћи компиловати туђа духовита мишљења толиких генијалних светских критичара, која су изражена у читавим брдима књига на свима језицима. По свој прилици ту је се много лакше кретати, и много се брже може доћи до гласа духовита човека него ударити пером онде, где још није нико ударио, створити мишљење и дати дубок и духовит суд о ономе о чему још нико није дао никакав суд, или ако га је ко и дао то је мање више било наопако и погрешно. Много је лакше шетати већ уређеним вртом са поравњеним стазама, него се наћи у пу-

стоши и забаченом крају пуном трња и корова, где треба тек просећи и прокрчити прву стазу, којом ће прво наша нога проћи. Да не идемо даље. Боље је веровати и прво него улазити у ово друго, и ако вероватније гледиште.

У осталом како било, да било, тек то је дало повода свима могућим шарлатанима да у томе гледају неку врло правилну и природну поделу рада: елем, спремнији и научнији „оцењују“ крупна дела и светске великане као што су: Шекспир, Гете, Шилер, Петрарка, Тасо, Бајрон, Леопарди, Бомарше, Данте, Иго, Шопенхауер, Камоенс, Кардући, Кастелар, Вогије и др и други, а шарлатана је онда, како сами веле, природно право да буду критичари ниже *класе* и приказују наше домаће песнике и прате развој савремене наше литературе.

Прво је чудна, жалосна судбина, што критика наша паде у руке таквих људи, а већ последица тога неможе бити никоме чудна. Чим се књижевна критика намерила на такве мајсторе онда је природно што је од ње учињено сто брука и грдила, и што се на то поље вајног рада искупило као на даћу с копа с конопца.

У целокупном том каламбуру врло се тешко разабрати и пронаћи праве и најјаче узроке тој нашој несрећи. Осем поменутих ствари још ово морам навести: Србија је мала земља и у њој се сви редом познајемо, па се, готово свакодневно, сви један с другим по неколико пута рукујемо, а и то има доста утицаја да књижевна критика постане врло често средство за причишћавање личних рачуна и зађевица. Лично пријатељство или мржња најобичније су покретачи овом или оном приказу. А и кад то неће, критичар и нехотично пада у исте погрешке, јер често не може да апстрахује писца од његови дела.

Ретко ко у нас гледа и хоће да гледа дела само као дела, већ увек, или готото увек гледамо у делима писце, своје познанике, пријатеље или непријатеље лично, па се према томе и потрудимо да им помогнемо опет лично (као „свом човеку“) или да им сметамо, јер нама не би ишла у рачун њихова популарност. Сасвим је већ друкчије у народу много већем, или ако и малом, а оно кад су у њему бар људи што на књижи раде уздигнути над обичном масом у својим погледима. Ту се увек гледају, дела, а не лично писци.

[наставиће се]

ЈЕЛЕНИН МУЖ

РОМАН

НАПИСАО Ђовани Верга

(наставак)

— Докле год мој муж хтедне остати, мени за цело неће бити досадно.

Муж је морао да оде и узме једно писмо, које је био за своју мајку спремио и које је требало да дон Пепино однесе. Кад је Јелена остала сама с

бароном, она настави живо разговор, готово бојећи се да се не би прекинуо. Али он је више није слушао, ма да је очи био упро у њу и све више бледео у лицу. Наједанпут је ушита уздрхталим гласом:

— Јесте ли ми опростили?

— Шта? одговори Јелена мирно.

Он не мога издржати, хтеде да устане па поново паде на столицу. Затим је искрено дирљиво узео за руку.

— Остајемо ли пријатељи? Речите.

— Зашто не би остали пријатељи? рече Јелена у полако извуче своју руку из његове.

— Дакле, допуштате ми, да вас и даје похаћам?

Она се узбиљи и хтеде одговорити са не. Али та јој се реч чинише и сувише сурова. Женским инстинктом осећала је да би је те компромитовало.

— Ми ћемо овде остати само још неколико дана. У кући ће бити прави дар-мар. Не знам чак ни да ли ћу примати.

Дон Пешино устаде увређен, мало снужден; кад је ушао Чезаре, узео писмо, опрости се с госпођом, која му пружи руку, и оде.

Барон беше узео и једно Чезарево писмо за нотара, који је сутра дан сврнуо у Розамарину, идући на своје имање. Јелена је видела, како се с њеним мужем разговарао на вратима од млина, поред мазге која је пасла траву између шљунка. Нотар је слегао раменима, разгледао кућу од озго до доле, метром зидове, махао главом, а Чезаре је ишао за њим и говорио тихо, готово као да га моли. Напоследку нотар поново узјаха на мазгу и са седла, које му је допирало до груди, узвикну: Ђуш! Ђуш!

— Не вреди толико; верујте ми, ја се разумем у томе Зовните још стотину стручњака, ако хоћете. Само ћете бацити вовце. Ово је земља, коју човек мора с муком обрађивати. Ваш отац, Бог да му душу прости, волео ју је, јер је то било прво имање његове породице. Али ви добро чините, што је продајете, пошто имате дугова. Кад то не би учинили, они би вам сами то имање појели!

Он дочела узду и потера живинче стазом, љубљајући се у седлу, не осврћући се на Чезара, који је ишао за њим и тихо с њим говорио

-- Тхе, рећи ће нотар, све су то само причања. Ваш стриц неће ништа ни да чује о том. Дао вам је тај комад земље и део куће, који вам је од оца наслеђе — три собе. Он је о свом трошку начинио степенице. Тако, ако сте ради да одмах продате Розамарину, имате где да станујете, докле се у град не одселите

Јелена је цео тај разговор чула с балкона. Чим јој је дошао муж, рече му:

— Хоћеш да продаш Розамарину?

Чезаре промуца нешто, избегавајући да да јасан одговор. Али она одлучнија од њега настави:

— И боље је тако, пошто имаш дугова, а Розамарина не доноси никаквих прихода. Сад је иначе прошло време да се живи у пољу, а треба имати новаца да се настанимо у граду.

— Нисам се смео усудити да ти кажем, јер сам држао да ће ти бити веома жао.

Она слеже раменима и рече:

— Шта мари? пошто већ морамо продати, боље је то учинити одмах.

Од тог тренутка постаде она потпуно равнодушна према тој лепој природи, коју је иначе у усхићењу обожавала, кад би се наслонила на свој балкон или села у траву. Равнодушно је бацала своје руже, које јој је муж испод високих наранџи брао. Она је зевала у својој соби иза херметички затворених прозора. Шуме су добијале затворено зеленило, поље је бледело и по њему се шетаху дугачка јата црних тичурина; сеоске куће уздизале су се према сивом небу као неке пеге. Она је морала веома осећати ту промену. Непрестано је питала:

— Кад ћемо поћи?

Њен муж хтео је да јој објасни да је боље сачекати док нотар сврши с преговорима, које је започео. Али Јелена је одговарала:

— Овде више нема никога. Не могу да издржим, откако знам, да ћемо имање продати.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

МАРТА

(Catulle Mendès)

У сиротном манастиру у унутрашњости где су је свим малу сместили, и где нико није долазио да је загрли, Марта је о себи знала само две ствари: да је њен отац умро и да јој мајка седи у Паризу. Шта је био њен отац, шта ради њена мајка у том далеком великом Паризу, она није знала. Само неколико тамних успомена, успомене из првог детињства. Често, вечером, пре но што ће да засни, у оној збрци слика и појава које нису више мишљење, али још не ни сан, она је замисљала у сну сиву собу, са гвозденом постељом и столицама од сламе, собу налик на мансарде где седе раднице, где спавају слушкиње. На камину од дрвета обојенога као мрамор, у малом оквиру од растовине, фотографија једнога војника, бојена са црвеним панталонама. Ту је слику јасније видела него све остало! И то је било све. Страх од прошлости, бојазан од будућности. Никаква извесност. Испочетка, са урођеном жељом и страхом да дозна, она је питала калуђерице — бар оне које су биле мање строге према њој. Нема одређенога одговора. Нису знале. Знаће доцније, ускоро. Њена мајка није никада долазила, није никада писала, јер има много посла. Не треба бити љубопитљив. Каткада пак: „ћутите!“ Другда: „Сирото дете!“ Она најзад није више питала. И тако остављена, она је патила. Њена је несрећа била у толико већа што није имала пријатељице међу свима васпитаницама. Те кћери малих чиновника и малих рентјера држале су је одвојено од себе, говориле су јој издалека, погледале је са висине. Оне нису знале истину, али, у тајанствености којом је Марта била окружена, погађали су нешто болно, нешто неприлично, према чему би могле имати милосрђа, и баш због тога они су је удаљавали од себе; као они људи, који, да не би делили милостињу из-

бегују улице у којима има просјака. У осталом, шушкало се да се Мартина школарина, и ако не велика, нередовно плаћа, а то је вређало ове госпођице, кћери методичних родитеља који никоме ништа нису договали. И у сред те осамљености, међу тим попреким погледом, она није постала зла. Један словенски песник је рекао: „Има течности тако чистих да отров који се у њих метне не може их покварити.“ И она је меланхолично расла. Без злобе, без мржње. Била је као парија без гњева. Опроштај је увек био у њеном срцу. Она је волела ту мајку која је њу напустила, волела је са нежном упорношћу коју ништа није могло помести; она би главу дала за те пакосне другарице, које ни једно криче не би дале за њену лутку, када би она и имала лутке. Много је радила, хтела је да буде образована. Била је најбољи ђак у манастиру. Али ни једанпут није била „прва“. И ту је неправду сносила, опет без жалбе. Чекала је, увек блага, са неком рајском тихошћу. Због тога што је живела сама, што није улазила у поверљиве разговоре другарица, сачувала је потпуно незнање оног што је рђаво; никада није тајом читала какав роман, никада за време распуста — јер за њу није било распуста — није чула приповетке које у кујни после ручка причају слушкиње. Сирота, чиста душица! Сваке ноћи, она је немо плакала. Једног дана најзад — било јој је садамнаест година — јавише јој да ће сутра ићи у Париз. Њена мајка није могла доћи по њу, али ће је сместити у женски куће и препоручити је кондуктеру; и, на орлеанској ставици, у Паризу, она ће наћи своју родбину која ће је познати по оделу. То је било ужасно. Марта је била ван себе при помисли да ће у скоро загрлити своју мајку.

Када је силазила са вагона, приступи јој неко високо, суво створење, сурових покрета, велика нос, образа цигљине боје, с набраном кашицом на којој је била црвена машна; личила је на жандарма обучена у одело милоердне сестре.

— Ви сте то, мала Марта?

Дете задрхта. Та је жена може бити њезина мати. Није, ова јој је објаснила, Она је била служавка, госпођа“ није могла доћи, јер је вечерас на ручку у вароши; има посла. Важна посла, прилика коју не може пропустити. Не налази се сваки дан фини људи! У осталом, она ће се постарати да што раније дође. Сада, треба се журити. „Немате пртљага? само тај мали завежљај? тим боље; сешћемо на омнибус.“

У омнибусу не проговорише ни једне речи. Слушкиња, близу врата, причала је са кондуктером. Марта, разрогачених очију, сва у дрхтавици, испуњена страхом, не разумевајући шта јој се догађа, не покушавајућу да разуме, са завежљајем на колону, гледала је туну према се, кроз окно кроз које су се видели црни пролазници према белни дућана.

Кола се зауставише, оне почеше под кишом ићи. Псеће време! рече служавка. Већ петнаест дана како пљушти, а моје ципеле пуштају воду. Да ли је тако рђаво и тамо око вашег манастира?“ Марта не одговори, не чу. Уђоше у ходник једне куће; она виде са десне стране врата, под једним ољуштеним глобом, жута слова: „Собе са намештајем и станови“. Служавка уђе код вратара, „Да ли се госпођа вратила? — Јесте, али је оцет изишла, — Но! Па шта ја да радим са дететом? — Та госпођица је кћи госпође

Лујзе? — Та да! — Богами, није на одмет! рече младић са белом кецељом који се приближи за један корак. — Верујем ти! А госпођа није казала где ће бити? — Дебела Констанса је дошла по њу; мора да су у пивари.“ Тада се служавка окрете Марти која се, сва премрла, била ослонила о зид. „Хоћете ли да одете горе, док ја потражим вашу мајку? Попните се. На петом је спрату, друга врата десно. Даће вам се кључ. — Ох; не остављајте ме саму овде!“ одговори Марта склопивши руке. — Онда, хајдете са мном; шивара је близу. До душе, није пријатно шетати се по оваком псећем времену!

Њих пет или шест, око мраморног стола, већ у години нама, врло гојазне, сувише плаве, млитавих груди, напакћене, нагнуто, ослоњене бедрима о сто на коме су биле разбацане прљаве карте. Само је једна била смеђа, оштрих црта, биковитога врата; њена црна коса, врло кратка, накудрављена, личила је на бароку од гриве.

Служавка рече:

— Ето ваше кћери!

— Да вам бацим! запева једна од жена мешајући карте.

Али се Лујза — најстарија од њих, и још лепа са својим белим путем, — била дигла, загрлила дете и страсно га стискавала. Ах! ипак се могло рећи да јој је било мило што је видеела своју драгу Марту! Откада је није загрлила! „Ама зар није врло лепа, реци, Констанса, је л’? — На сваки начин! — Каж ми молим те на кога мислиш да личи? — На Жила! — Ала си глупа! Жил је био много доцније! И она је непрестано стискала Марту, готово грчевито, смејући се, са сузама у очима, љубећи је у врат док се посетиоци пивари окупише око ње да виде дете. Неки беку и дирнути.

О поноћи, она није спаваала. Направили су јој постелеу на канабету, у салону. Само један преврћен шап. Ништа зато! то је за који дан... Најмиће стан са две собе. Да јој не би било ладно, мајка, у кошуљи, дође и баци јој на ноге капут свога пријатеља који их је допратио.

Тада, Марта, само у помрчини, поче, очајно јецати. Она је разумела, све разумела! Ма колико да је била наивна, гнусна очевидност блеснула је пред њом, и приморавала је да све сазна. Ето шта је њена мајка! ох! то је гнусно! Она мету руке на уста да се не би чуло њено јецанье. Па шта сада да ради? Ни родитеља, ни пријатеља ни уточишта. Страх је беше обузео, осећала је како се леди од главе до пете, канабе јој је било као постелеа за тортуру; у грлу јој се нешто скупљало, као да ће да повраћа. Одједном она, запуши уши! Не, не, она није хтела чути, она неће чути. А ипак је чула кроз преграду. Диже се; у мраку, клатећи се, ницајући, тражећи врата или прозор. Нађе прозор.

Њен крик када је пала на тротоар — боље је на њега пасти него сећи на њега — би угушен јаком лупњавом наших тешких кола; ни мајка ни суседи ништа не чуше. Људи који су пролазили и видели прострту Марту, мислили су да је или каква чијана жена или сумњива просјакниња, и окретали су главу, убрзујући корак. Око три часа изјутра, два ноћна стражара дигоше је, крваву, и још са slabим дисањем. Однесе је у оближњу постају. Метоше је на војничку постелеу. На уста јој је текла крв. Више није дисала. Била је мртва. На срећу.

КЊИЖЕВНОСТ

Један нов криповедач.*)

Једно, истинито, можда мало недотерана али с љубављу написана, таква је ова књига, *Приморске душе*. С приметним даром, прожет саучешћем које и вас загрева, такав је Г. Иво Ципико, трезвен писац и честит човек, што је још важније. И ја не тајим задовољство, зашто бих то, с којим ово бележим данас, особито данас као што ћемо мало час видети кад објаснимо то задовољство. На жалост ја осећам потребу да одмах кажем да то није једно од обећања о којима се сваки дан пише и од којих сваки дан, наравно, не буде ништа. Он ће без сумње бити у поремећеном билансу наше литературе једно примање. Данас кад су она тако ретка, добро нам дошло.

Ја ћу покушати да то покажем, ако могу.

Одрекох се свечано таште науке. Додох у село... И ту под лиснатом смоквом, код слатких пуцалица; у гудурача обасутим меким шупљем; уз ладна питка врела; по морским хридинама; у заклоници поврх жала, у оној благој пријемци, опочинуће наше младо тијело... И ту ослушкиваћемо пресму шуме, голети и мора. Прометнућемо се једно у друго, те даље и даље обаћемо сваки дан мајке нарави. Пењаћемо се по брдинама и клисуринама до скрајних граница на врх да смо ближе неба. Одатле ко соко још једном разгледаћемо свијет...

И Г. Ципико разгледао је своју рођену грудну која је за њега „свијет“ и написао је ове топле приче које нама износе тај „свијет“. Али ове приче, ми ћемо мало час видети, имају још једну добру страну сем те искрене топлине и сем те лепљиве љубави. А овде, ако ми се допунити скренути мало у страну, казаћу вам шта сам мислио читајући ову књигу, која, као што видите, има и ту лену особину да нагони човека да мисли, ако уопште пристанете да је то нешто лепо.

Ја бих могао рећи да ту љубав нисам споменуо ради фразе, но да ње одиста има; и она, та љубав према народу — причам вам шта сам мислио — није фарисејска, лицемерна, наша обична љубав, јер је то исто; није љубав која се данас продаје као гас, као циц с том разликом што ни толико не вреди; тај његов патриотизам, да га назовемо том профанисаном речју, није онај обични коректни патриотизам класа, ордена, фондова; патриотизам плаћених људи који пишу рђаве драме и такве исте поеме, из разлога сасвим некњижевних, разуме се, увиђавних људи, јер су схватили да су прошла она стара добра времена кад је и народу требало певати, кад је и он могао и другоме помоћи а камо ли себи, да су прошли лепо дани у Аранхуену и да сада други ветрови дувају, да... Да, да, Г. Ципико је природан, поштен човек, не зна он још за те плодове културе...

Али он није ни из оне болесне, тако нервозне и тако заразне групе да је чак и хрватским књижевницима модерна те и они воле да појуре, готово шаљиво, за финим и тајанственим загонеткама људских душа, остајући далеко својим пингуенским летом од тако деликатних и магловитих висина. Он је своју књигу посветио онима који највише утехе и помоћи требају и њих он воли, те паћенике с ње

гових страна. И задахнут том љубављу он их црта не да задовољи заголицану сујету, не као књижевни мандарин с празним срцем и штуром главом, са животињском и људском и душом, не као тако често сретан књижевник који у својим „дјелима“ преслишава се у оном што је прочитао, не најзад као отупели, блазирани модерни човек са живцима као паламари, с механичним срцем, који људе сматра за марионете, живот за комедију у којој су други глумци а он публика... не, не тако: нека струја топлине и саучешћа веје кроз те обичне историје, паћеничке и љубавне.

И то је један разлог што се на овој књизи заустављамо, остављајући оне друге, опште познате онима који од њих живе.

Али Г. Ципиково обећање, да се вратимо на књигу, не само да је искрено, топло, поштено, оно је још, и то је она друга добра страна, способно да каткад озбиљно схвати извесне нијансе живог, прави дамар живота људског, оних других људи што су мање животиње. Он је, на то сам мислио, наставио ако мање пространо не мање успешно нови лук који је недавно и срећно почео Будисављевић.

Јер стари лук, лук Лазаревићев и Јанков, описао се. Остао је још један неделикатан посао да му се по подножју преживајући ташка и има их који га с приметним уснехом исто толико деликатно врше... Другим речима, има их који држе да пишу тачно, а оно испада наопако; који држе да пишу лепо, а оно испада обрнуто (Јер неко је једном рекао како од приче из народног живота тражи покрај литерарне и фолклористичне вредности, ја сам тражио и тражим покрај фолклористичне и литерарну. Једна нијанса у жељама од којих се друга врло ретко задовољава.)

Доста је слатко маштање гушило горку истину, доста је Лета односила мрачне успомене... Одавно трају дане кћени јелеци и везени фермени, одавно трају, морали су и њих једном заменити поабани гуњеви с испалим лактовима... Прошло је романтично доба сеоских Ромеа и Јулија, Паола и Франческа, Капулета и Монтегија, прошло је доба кад је свуда прижељкивао славуј и свуда цватило цвеће, прошло је доба сабора и весеља, рујнога вина и љуте ракије, прошло је доба, речју, наивне лирике. Дошла су нова времена где је ђаво црњи но што се црта, нови плодови, нови јунаци, Јаге и Ричарди, али не они из драма... дошло је да тим некада „јунацима“ волови из јарма од глади пркавају или ричу у хармонији с лупом добоша... и трећи пут, да тим сада паћеницима кроз празну учеру веје дах влажне наше над главом и сирове земље под ногом. Дошло је... али доста, доста, искуство вели да није срећа у резигнацији једне стрпљиве животиње или каквог скептичног филозофа; јадан је живот у таквој срећи, и човек треба да буде особито наиван и слеп, или добро плаћен и нахрањен, па да све то не види, кад већ нема срца да осети.

Г. Ципико није ни једно ни друго; он је то оставио другима. Он је имао срца да га заболи од те дисхармоније живота и идеала, да осети задах те сирове земље и да чује како луна оно срце под испенаним и излизаним гуњем тих потиштених људи, много више људи него што су они с белом марамом и црним капутом... И сад и нама прича верно, живо онако како је, да се осећа загушљиви

*) Ivo Ciprico, *Primorske duše*, pripovjesti. Nakladom piščevom, Dionička tiskara u Zagrebu. 1899. Стр. 131, 8'. Namijenjeno težacima, mučenicima harme zemlje što je mukom obragujuju, znojem lica tope i sve nas hrane. Цена није означена.

www.дах ваздуха помешаног од паре влажне земље и зреле ма-
слине, прича историју тих „људи без историје,“ загревајући
зрацима топле симпатије препуњена срца и мученичке при-
стих бедних и увређених, бедних од пете до главе, увређених
од главе до пете! И ти зраци, утицајем заједнице слабости на
заједницу осећања, уливају и нама према њиним патњама осе-
ћај сажаљења, онај осећај који највише приближава и сједи-
њава људе, осећај човечности раг excellence. Јер ако је
истина да је у човеку остала бар гдегод у скривеном ку-
ту искра племенитости и правичности заталасаће се њене
успаване снаге бар тихо при неким изразитим и живим
сценама изведеним мало невешто али просто, колико с пу-
ноћом толико и с ефектом.

Ако уз ову емоцију и тачност у опсервацији с мо-
ментима логичним и више згодно изабраним него срећно
везаним, споменем и простоту у причању без праскавих
тирада и звучних декламација из рђавих мелодрама, овај
нов податак довршава предњу слику и ја држим да сам,
бар, наговестио добре стране ове књиге, које би тек де-
таљна анализа могла довољно да осветли.

Али како знам да анализа без примера не може да
да никад оно што даје сама књига (сем ако то није књига
Г. С. Јевтића, или не знам још чија, којој анализа ништа
не може одузети) јер од ње остаје само фабула коју је
створила лака фантазија, дакле једна ситница ако се не
тиче Диме, ја је и не дајем пошто немам простора да је
осветлим примерима, ствари колико корисном толико при-
јатном, верујте, ја вам искрено говорим. И мени је то жао,
а један два примера били би недовољни за овако богат фонд.

Најзад, ако нећете да верујете, а ви прочитајте у
оној тужној љубавној историји онај невини дијалог, који
овако одвојен губи своју драж, између Јера и Кате, у го-
мили истих, још лепших:

А они се примакоше једно к другом

— Шта ти јутрос рече онај што је из *милигара* дошао?

— Мени? Ништа. Напо се на је отишао.

— А овдје је рекао... знаш... да си нарасла, да си се угојила.

— То су моји послѣ!

— А и моји.

— Зашто и твоји?

— Заједно смо расли.

Или опет у истој причи она наивна сцена где... али да
пустим Ципику:

— Како ти срце нагло куца?

— А твоје?

— Ја сам женско.

— Тежа си од мене рече он, подигнувши је мало од земље.

Или да вам споменем готово с реда, одмах на другој
страни један дијалог из оне сиротињске приче који ће вам
донекле казати о акценту целог тона:

Цвијета приђе к жупану:

— Сина ми ноћас заболело, јави умилно.

— На шта ћу му ја? одврати жупан окосито.

— Ништа... врце она разговором. Дајте мало сухих дрва.

— Зар сте све изгорјели? Шта радите од њих?

— Има, има... још...

— ... А имате ли уља?

— Је, нешто... мутно је и каљаво.

— Штедите да дотече...

Тада погледа на малог. — Шта боли?

— Све... јадао се Марко.

— Како све! Разлијенио се. Итд.

Па она природа вечно зелена и онај зрак вечно благ,

па горе, плаво звездано небо и месец а доле тихо, зелено
море и опет месец; па рибање, парање чупака, брање ма-
слина, цвиљење попића, па она јесен: грожђе дозријело;
трнине потамнеле; жељуд набрекао; мањиге поцрвениле;
жито се пожело; трава осушила; рузмарин оцвао; живина
се ојачала; море се и небо гануло, а човек се уозбиљно;
па она Катина песма с мора:

О море дубоко, сва моја радости,

По теби ми плочи цвјет моје младости...

Па, после, они људи пуни живота и беде, с неким
акцентом унутрашње меланхолије, с чистом душом, који
су већи но што изгледају, којима „није простодушност
утучена бујицом празних речи“, који исто мисле, исто го-
воре, исто раде; људи који нису сиромашни кад наде имају,
та она ништа не кошта, који непрестано раде а ништа не
зараде, којима у грудма вера и љубав пламти, али на чи-
јем огњишту угасио се и последњи угарак те само још ве-
тар распршава пепео, које нови живот гони да иду у свет
за кором хлеба и знојем чела („Дајте прилику, радићу“) па
кад се отуд врате да опет немају чиме да распире
ватру на разореном огњишту свога дома... (На повратку
с рада) Јадни људи које Г. Цицико тако воли и који тако
побожно дижу руку к небу да тамо потраже снаге и жи-
вота, али које је и Бог заборавио јер мора да се брине
о птицама небесним... Па, најзад, они други људи што се
само тако зову... О је, ја вам кажем то је лепа књига.

Али, да идем редом.

Чужња је песма у прози пуна свежине као да је преко
ње прешао лаки поветарац с плаве пучине, окунана зра-
цима љупке поезије. И ја сам код ње сањао о једном пи-
томом острву на које се смеши с ведрога неба топло сунце
и привиђао гомилу његових простодушних и љубазних ста-
новника како гледају то исто сунце тамо на заласку у земљу
иде поморанце зру, у ону дивну земљу с оним вечним, сед-
мобрежним градом и с оном чаробном вароши говдола и
романса. Каква красна визија!

Погибе ко од шале слика из загорског живота (не знам
зашто?) мало срећнија од клишеастих прича с баналним
дијалозима, каквих стотину има у *Босанској Вили* и по ка-
лендарима.

На сами Бадњак слика с острва (опет не знам зашто?)
има нечега драматског у себи, али је све у клици, више
окрњено и више збијено него што би требало. Онај „по-
вратак“, бар ја тако држим, више се нагађа него што
се види.

После *Запад*, обична, свакидашња историја где над
човеком тиранишу страсти, где је живот маскиран лажи
док се најзад једном не раздере копрена и истина не из-
бије на видик, она иста лажљива копрена која је годинама
одолевала бурама. И онда је решење природно, јер кад се
дође у такво безизлазно стање где се те страсти исцрпу,
где се изгуби свака вера, где човек реши сфингу и позна
сву таштину живота, његово велико ништа, где га, најзад,
егоизам изневери а ништа друго нема да га задржава у
свету, јер самопржтвовање бива једино у романима, онда
је срећа ако му је тако строшеном преостало још толико
снаге да може пројурити олово или испити феничну кисе-
лину. Доктор Марио био је те среће. Некад задовољан и
богат, прави епигурејац, данас смрвљен и измучен, при-

стала. Будин, проклиње светлост и одбацује живот, како се пева у оном класичном епу. Али Цицикова несигураа рука слаба је за ову колико фину толико дубоку анализу, невешта да похвата све танане ниансе овако деликатне историје. А после ми смо је тако често читали у вештих мајстора.

У основи приче *Крај Мора*, тако пријатне и тако прете, лежи нека особита, уједно трагична и нежна концепција љубави. Јер у њој Цицико хтео нас је забавити једном старом љубавном историјом с тако мрачним крајем. А тако светао почетак као да сте у Аркадији или уживате у друштву Дафниса и Хлоје. Јере леп и свеж као роса, Кате невина и чиста као љиљан, обоје у оним жуђеним годинама док се још није кушало из оне горке чаше, годинама више маште и страсти него памети, али јединим годинама среће. Па њихов несрећни роман, роман Абеларда и Хелојзе из живота, роман Ромеа и Јулије из књига. Ах, али тај крај, али тај завидљиви приморски Дон Жуан, ко би то слутио?... И оно младо, ватрено срце и онај лепи, слатки живот и... али свега нестане. Збогом, пропали снови; збогом, слатко чезнуће!... Бадава, нема данас Аркадије. Нико није рђав, па опет сузе, болови, смрт.

Али не цвета свуд у свету љубав нити свуда шири крила срећа. О напротив!

Дошао сам до *Повратка с рада*, приповести на коју сам највише и готово једино мислио кад сам о Цицику писао, којом нас је у ствари он највише забавио и у којој је најбоље сачувана локална боја и то колико она спољашња, лакше уочљива, толико и она друга, унутрашња тако рећи, која казује како крв брже струји, како срце живље лупа, како је страст елементарнија под тим небом ведрим и топлим. Детерминизам као гдегод у оној природној и социјалној историји Rougon Macquart'у. Жива слика животног таворења, неми протест против неправедне стварности и људске беде, оне беде што је трпи људска животиња, добро познате беде јер је сваки дан виђамо у разним обновљеним издањима. Али оправдана је бојазан, и ја се, бога ми, бојим, да се за то свакодневно врећање правичности и човечности човечност и правичност не освете једном... Сада, то је тако обично, па ипак како је та обична истина неутешна и како човек ма колико да је отупео осећа како се у њему узбуђује оно што има заједничко с тим људма, и то не само оно парче срца него и оно мало савести, и он је чисто готов да се запрегне у јарам, да се буни против безумних предрасуда и окорелих навика, против овог неморалног морала, вашарског морала, што сваки осећа али нико не признаје... Бадава, право је речено, није спасење човечанства ни у прогресу индустријске цивилизације ни у развоју установа званих демократских, него у милосрђу, узајамној помоћи, кад сваки буде тако радио као да је он одговоран за ту општу беду. Бадава, није само фраза да са срцем расте и дух, и она позната мисао остаје тачна и кад се обрне, све опростити значи све разумети...

Је л' те како, лепа књига, како шарен и пријатан свет, како живе слике те приморске душе, племените и добре, страсне и поносите, смем ли рећи, повварене и строшене.

Како је то свеже и окрепљујуће за нашу душу пућену непрестано истим и раздражљивим утисцима било из живота, било, дабоме, из француских романа.

И све је то испричано стилем с извесним особинама на које није навикло свакад наше уво, иначе простом, израђеном каткад до богатства, ређе до енергичности.

И мени је жао што већ нисам свршио јер вам дугујем признање о манама ове књиге, јер као што смо донекле видели, она није без њих. Не знам да ли је ситничарење, али помињем неколике неравнине које сад боду очи, али које ће време једном истрти. Два три конвенционална момента иначе тачна, јер је конвенција често само истина оверена дугом практиком. Затим, једном споменута врлина, штедња празних речи које само пуне листове а ништа не говоре ни срцу ни глави, с једне стране увећава емоцију и у тако појачаном узбуђењу ствара се грозничава уобразиља, која читаоца, опет с друге стране, везује с аутором, којом колаборира с овим и којој писац има да захвали што читалац у себи допуњава гдекоје несигурне и недовршене потезе, или опет запажа гдекоја места поновљена и сувишна, срећом ређа или... и то је све што мало ремети утисак иначе сачуване хармоније. Најзад можда ће неко приметити да се може проћи са мање крви: четири живота и једно уво на 130 страна. Готово криминално рашипање. Али не вичите, та крв је макар цабе; она се ни у животу не штеди. А писац га тако верно црта.

Али на страну то немило признање, има овде нешто важније. Сурова реалност и човечје патње вазда остају а с њима и књига која им је овако жива и јасна слика.

Ја завршујем оним чим сам почео: ја полажем на овог писца. Овом ми је књигом дао на то право, држим да сам то показао

У. Петровић.

РЕПЕРТОАР

НАРОДНОГ ПОЗОРИШТА

Четвртак, 26. августа: *Фролон и Рислер*, драма у пет чинова, написали Алфонс Доде и Адолф Бело, превео с француског Мех. Р. Поповић.

Субота, 28. августа: *Слуга двају господара*, комедија у два чина од Голдонија, превео с талијанског Б. Г. — *Страх од радости*, комедија у једноме чину, написала г-ђа де Жирарден, превод с француског. Први (пут).

Недеља, 29. августа: Дневна представа: *Крвна освета*, драма у пет чинова, написао Виктор Диканж, превео с француског Душан Ј. Ђокић. — Вечерња представа: *Црвени Буђелар*, позоришна игра у четири чина, с певањем, написао Фрања Чепреги, превод с мађарског. Музика од Ерка.

Садржај: „Из Песама „Мојој колеби“ (песма). — „Свекра“ (наставак). — Из „Ладовићих авсама“ (песма). — „Озбиљне, научне ствари“ — „Јеленим муж“ (наставак). — „Марга“. — „Књижевност“ — „Репертоар Народног Позоришта“.

Власник: Ст. М. Веселиновић, — Штампарија Свет. Николића Об. Вен. Бр. 2. — Уредник Јанко М. Веселиновић